

RECENZE A REFERÁTY

J. J. Pestalozzi

ZE ŽIVOTA A DÍLA

(Úvodní studii napsal a původní texty k vydání připravil Jiří Kyrášek)

Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1968, 137 stran.

Překlady pedagogických klasiků mají v české pedagogice bohatou tradici, počínající již v 19. století a rozvitou především Otakarem Kádnerem v prvních desetiletích našeho století. Tato tradice byla obnovena po druhé světové válce a po jistém přerušení se s jejím dalším rozvojem setkáváme na konci let šedesátých. Po úspěšném výboru »J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz«, vydaném Josefem Čáchem v r. 1967, se dostává českému čtenáři do rukou reprezentativní soubor ukázek z díla Jana Jindřicha Pestalozziho, který připravil a životopisnou studii doprovodil Jiří Kyrášek.

Volba Pestalozziho pro novou edici překladů není náhodná. Kdo chce hlouběji porozumět evropskému pedagogickému myšlení 19. a 20. století, musí se zákonitě vrátit k jejímu klíčovému bodu, kterým je bezesporu dílo Pestalozziho. Z něho vyšla novodobá pedagogika německá i francouzská, ruská i anglosaská a jeho četné ideje jsou podnes aktuální. Pesta-

lozziho dílo bylo v československé pedagogice předmětem studia četných autorů (Klika, Kádner, Chlup, Hendrich, Strnad, Vajcik, Bräuner). Kyrášekova publikace úspěšně navazuje na tyto dřívější pokusy zpřístupnit české a slovenské veřejnosti život a dílo jedné z nejosobitějších a nejhumánnějších postav světové pedagogiky.

V úvodní stati sleduje Kyrášek chronologicky hlavní etapy Pestalozziho života a jeho působení veřejného i pedagogického. Od prvních pokusů v Neuhoftu přes Stanz a Burgdorf až po Yverdon zachycuje Pestalozziho pedagogické snahy na širokém ekonomickém, sociálním i kulturním pozadí revolučního Švýcarska na přelomu 18. a 19. věku. Autor barvitě líčí Pestalozziho filantropické záměry, podmínky, za nichž realizoval své pedagogické ideje, překážky, na které neustále znovu narážel, jeho výchovné úspěchy i pracovní nezdar. Na autentickém materiálu dokládá, že Pestalozzimu šlo při všech teoretických koncepcích vždy o velmi aktuální a prak-

tické společenské cíle. Reformou výchovy chtěl zlepšit životní podmínky švýcarských zemědělců a dělníků a zvýšit efektivitu jejich práce. Tyto Pestalozziho snahy se v mnoha směrech podobaly soudobému úsilí Feibigerovu a Kindermannovu. V jednom však byl, jak správně upozorňuje Kyrášek, podstatný rozdíl: rakouským reformátorům šlo o dovedného poddaného; Pestalozzimu, hluboce sympatizujícímu s ideami francouzské revoluce, šlo o dovedného občana.

V rámci Pestalozziho životních osudů rozebírá Kyrášek jeho jednotlivé literární pokusy od studentské prvotiny Agis až po Labutí píseň, v níž skládá stárnoucí pedagog počet ze své celoživotní činnosti. Čtenář se seznámí s Pestalozziho deníkem o výchově jeho syna, s jeho filosoficko-pedagogickým traktátem Poustevníkova večerní hodinka, s jeho pedagogickým románem Lienhard a Gertruda, stejně jako s jeho klíčovým dílem, napsaným ve formě čtrnácti dopisů, Jak Gertruda učí své děti. Neméně pozornosti je věnováno i dalším Pestalozziho filosofickým, ekonomickým a pedagogickým úvahám a studiím i jeho listům k čelným politickým představitelům o hospodářské a školské reformě.

Závěrem své stati shrnuje Kyrášek hlavní ideje Pestalozziho pedagogického díla. Ukazuje především, že Pestalozziho spisy a jeho praktická výchovná činnost se nedají vzájemně odtrhnout a lze je pochopit jen v nejtěsnější spojitosti. Filosofickým východiskem byl Pestalozzimu zprvu aristokratický humanismus, postupně se stále více přikláněl k demokratickým ideám francouzské revoluce. Pestalozzi vždy přihlížel ke konkrétním ekonomickým podmínkám výchovy, na rozdíl od jiných současných reformátorů však chtěl spojit přípravu mládeže k práci s výchovou ke šťastnému životu. Konečný cíl výchovy viděl v rozvoji lidskosti, k níž vede cesta nejen pěstováním intelektu, ale současně i citovým působením, jak se s ním setkáváme zvláště v harmonickém rodinném

prostředí. Za neaktuálnější Pestalozziho myšlenku z hlediska potřeb současné výchovy považuje Kyrášek požadavek laskavého pedagogického prostředí. Usilovat o takové prostředí by mělo být nejvyšší etickou povinností pedagoga.

Druhou část publikace tvoří sedm přeložených ukázek z Pestalozziho díla. Jde o ukázky z různých etap jeho života, které dokumentují jak jeho názory filosofické, ekonomické a pedagogické, tak jeho praktickou výchovnou činnost. Setkáme se s ukázkami z Pestalozziho deníku o výchově jeho syna, z Poustevníkovy večerní hodinky, z Lienharda a Gertrudy a ze spisu Jak Gertruda učí své děti. Vedle toho obsahuje výbor i Prosbu k přátelům a příznivcům lidstva na podporu ústavu v Neuhoftu, Hodnověrnou zprávu o výchovném ústavu pro chudé děti, jakož i Pestalozziho dopis příteli o pobytu ve Stanzu. Spolu s autentickými citacemi v Kyráškově životopisné studii poskytuje tak publikace skutečně bohatý výběr dokumentačního materiálu o celém Pestalozziho životě a vhodně doplňuje výbor z Pestalozziho spisů, vydaný V. Bräunerem roku 1956. Kniha je vybavena edičními poznámkami, chronologickým přehledem hlavních dat o Pestalozziho životě a díle a základními bibliografickými údaji.

Kyráškovu publikaci můžeme plným právem hodnotit jako zdařilý přínos české pedagogiky v oblasti dějin výchovy. Poskytuje zasvěcený pohled na Pestalozziho výchovné snahy jak pro učitele, tak pro širší veřejnost a je nepostradatelná zvláště pro výchovu učitelů a pedagogických odborníků jako studijní materiál i materiál vhodný pro seminární práce. Po Cachově výboru z díla Rousseauova je Kyrášková kniha úspěšným vstupním dílem nové edice výborů z pedagogických klasiků. Tato edice by se měla nadále pravidelně rozvíjet a zasloužila by si hlubší propagace v širší pedagogické veřejnosti.

Vladimír Jádov

V Sovětském svazu se stále více prosazuje názor, že dobrá příprava vysoce kvalifikovaných odborníků je nezbytnou podmínkou pro další rozvoj vědy a techniky i výroby, která je závislá na jejich rozvoji. Vydání na rozvoj vysokých škol se proto považují za investice, které mají velmi krátkou návratnost. Proto se tam zejména v posledních letech věnuje zvláštní pozornost¹⁾. Protože se tato příprava odborníků hodnotí jako nezbytná součást přípravy příští výroby, věnuje se značná pozornost také řízení práce vysokých škol²⁾. Proto ÚV KSSS a rada ministrů SSSR přijaly dne 3. září 1966 usnesení »Opatření ke zlepšení přípravy odborníků a k řízení vysokých a středních odborných škol«, v němž se mimo jiné zavádí také státní inspekce vysokých škol. Toto opatření je uvedeno také ve výnosu rady ministrů SSSR ze dne 5. května 1968 »O ministerstvu vysokých a středních odborných škol SSSR«. Při tomto ministerstvu byl zřízen samostatný orgán »Státní inspekce vysokých škol«, jehož náčelník je členem kolegia ministra a má vlastní pracovníky pověřené prováděním této inspekce. Nedávno³⁾ byly zveřejněny první informace o činnosti této inspekce, které by mohly zajímat i pracovníky našich škol, na nichž jsou poměry dost obdobné.

Úkoly a práva státní inspekce

Úkolem státní inspekce vysokých škol je kontrolovat organizaci a jakost výuky vysokých škol, jejich učebně metodickou práci, plnění učebních plánů a programů, dodržování stanovených osnov, zajišťování vysokých škol učebnicemi, příručkami i ostatní učebně metodickou dokumentací; dále tato inspekce kontroluje, zda a jak je zajišťována komunistická výchova studentů, jak je na jednotlivých vysokých školách organizována a řízena vědecká práce atd. Státní inspekce provádí dále kontrolu přípravy, výběru, rozmístování a využívání vědeckých a pedagogických

kádrů, zvyšování jejich vědecké a pedagogické kvalifikace, organizaci přijímání studentů na vysoké školy i péči o ně během jejich studia; kontroluje stav materiální a technické základny vysoké školy a hodnotí, jak odpovídá soudobým požadavkům na kvalitní přípravu odborníků.

Základem kontrolní činnosti státní inspekce vysokých škol jsou leninské principy řízení. Hlavním úkolem inspekce totiž není to, aby byli zjištěni »viníci« a usvědčeni původci nedostatků, ale to, aby bylo možno tyto nedostatky včas odstranit a zamezit, aby se vyskytly znovu. Členové inspekčních skupin se proto neomezují na zjišťování závad, ale hned také radí, jak se jich vystříhat; zveřejňují proto také zkušenosti vysokých škol, předávají vlastní zkušenosti z učebně metodické i z vědecké práce, konzultují s učiteli dané vysoké školy; podle potřeby přednášejí také ukázkové, přehledné i výkladové lekce.

Státní inspekce kontroluje, zda a jak vysoké školy a orgány, které je řídí, dodržují základní dokumenty vydané ministerstvem a řídicími orgány i příkazy vydané na základě materiálů z inspekce. Na základě těchto materiálů a v souladu s existujícími normativními akty má státní inspekce právo dávat vysokým školám závazné příkazy v otázkách týkajících se zvyšování kvalifikace jimi připravovaných odborníků, přijímat opatření k odstranění zjištěných narušení a nedostatků. Jestliže např. státní inspekce dojde k závěru, že na některé vysoké škole je celková učebně výchovná práce na příliš nízké úrovni, že vedení pedagogické nebo vědecké práce je neuspokojivé, může navrhnout ministroví vysokých a středních odborných škol

1) Viz Kl. Šoler: *Problémy sovětských vysokých škol*. Pedagogika 1968, č. 6, str. 922—926.

2) Viz Kl. Šoler: *Řízení sovětských vysokých škol*. Pedagogika 1969, č. 1, str. 111—112.

3) A. V. Krupin: *Gosudarstvennoje inspektirovanije vuzov*. Vestnik vysšej školy 27 (1969), č. 11, str. 3—7.

SSSR snížení funkčního zařazení jednotlivých učitelů a pracovníků, popřípadě i zproštění této funkce. Inspekce má také právo podat návrh na ztrátu vědecké hodnosti u učitelů, jichž výuka má nízkou teoretickou, ideovou nebo praktickou úroveň, zakázat jim čtení přednášek nebo provádění jiných druhů výuky.

Způsob práce státní inspekce

Inspekci na jednotlivých vysokých školách nebo na skupinách vysokých škol provádějí samostatně za tím účelem vhodně sestavené inspekční skupiny. Každou takovou skupinu vede státní inspektor; jejími členy jsou vysoce kvalifikovaní představitelé vysokých škol a jejich útvarů, významní pracovníci vědeckých ústavů a organizací, ministerstev a úřadů. Sestavování jednotlivých inspekčních skupin se provádí s ohledem na úkoly, které daná inspekce sleduje. Inspekční skupiny ovšem nesledují při každé inspekci všechny výše uvedené otázky současně, ale mají pro každou svou akci přesně stanovený program a cíl; tomuto programu se přizpůsobuje také jejich složení.

Vlastní inspekce se provádí ve třech etapách.

V přípravné etapě se inspekční skupina podrobně seznámí s veškerou dokumentací týkající se dané otázky (příkazy, hlášení a různé normativní dokumenty); připraví plán a podrobný program inspekce i veškerou další potřebnou dokumentaci (např. témata pro kontrolní práce).

Druhou etapu tvoří vlastní inspekce. Aby se prověřila jakost přednášek, početních i laboratorních cvičení, stav učebně metodické dokumentace atd., zadávají kontrolní skupiny studentům kontrolní práce (jejichž tematiku si připravily již v první etapě), provádějí s nimi besedy, účastní se výuky, zkoušek a zápočtů, obhajoby ročníkových a diplomních projektů podle stanovených úkolů. Členové inspekční skupiny besedují také s učiteli a s vedoucími škol, se zástupci průmyslu, vědeckovýzkumných organizací, orgánů národního vzdělání, s absolventy škol atd. Výsledky

inspekce se hodnotí na zasedání kateder, vědeckých rad fakulty nebo školy, v ministerstvech a úřadech; ohlašují se vedoucím orgánům příslušné svazové republiky, kraje nebo oblasti a projednávají se i v ministerstvu vysokých a středních odborných škol SSSR.

Třetí, závěrečná etapa spočívá ve vypracování závěrečných materiálů, v provádění besed, seminářů a konferencí; stanoví se souhrn opatření, která byla vysokým školám doporučena k odstranění zjištěných nedostatků a k dalšímu zkvalitnění průběhu vyučovacího procesu. V této etapě se uskutečňuje také kontrola, zda a jak vysoké školy a orgány, které tyto školy řídí, plní příkazy a ustanovení dokumentů, jež byly na základě materiálů inspekce vydány.

Dosavadní výsledky inspekce

V prvních dvou letech své činnosti se státní inspekce zaměřila především na výuku obecně vědeckých předmětů, zejména na matematiku, fyziku a chemii na vysokých školách technických, dále na přípravu učitelů těchto předmětů na středních školách, kterou zajišťují vysoké školy pedagogické. Vedle toho sledovala přípravu inženýrů pro výpočetní techniku a elektroniku, dále přípravu absolventů některých specializací vysokých škol zemědělských a lékařských. Vedle vlastní výuky sledovala také organizaci výrobní práce studentů, pracovní zatížení učitelů, životní úroveň a ubytování studentů i lékařskou péči o ně.

Na vysokých školách technických provedla během dvou let inspekci na 63 školách a prověřila při tom přes 200 kateder.

Prověrka ukázala, že příprava z matematiky má na vysokých školách technických stále rostoucí úroveň. V učebních plánech inženýrských specializací je právě studentů z matematiky vyhrazeno 10–12 % celkové vyučovací doby. Nedávno byl schválen nový program obecného kursu matematiky, který dobře odpovídá dnešnímu stavu této vědy i požadavkům

na matematickou přípravu inženýra. Zájem vysokých škol o opravdu moderní výuku tohoto předmětu se v posledních letech značně zvýšil.

Hlavním nedostatkem dosud je, že neexistuje nutná vazba mezi výukou matematiky a výukou odborných předmětů. Vzniká tím, že se učitelé odborných předmětů nezajímají o matematickou přípravu studentů z nižších ročníků, mají špatné spojení s učiteli matematiky, nepředkládají jim své požadavky na styl a úroveň výuky ani na rozdělení učiva do semestrů. Učitelé matematiky se většinou málo zajímají o vědeckou práci speciálních kateder ani nepomáhají jejich pracovníkům zvyšovat a modernizovat matematickou kvalifikaci. Většina kateder matematiky není také dostatečně vybavena počítaacími stroji.

Následkem výše uvedených nedostatků je, že se poměrně značných matematických vědomostí, jež si budoucí inženýři osvojí v nižších ročnících, při pozdějším studiu využívá stále méně a mnohé z nich studenti do konce svého studia zapomenou zcela. Např. studenti IV. ročníku, jimž inspekční skupina předložila kontrolní práci z matematiky, vyřešili průměrně pouze asi polovinu úloh, které vyřešili za jinak stejných podmínek studenti II. ročníku. Kolegium ministra vysokých škol se touto otázkou zabývalo a navrhlo další opatření ke zlepšení přípravy z matematiky; zastává při tom názor, že je to úkol především pro katedru matematiky a katedry odborných předmětů jednotlivých vysokých škol. Tuto přípravu je třeba zajišťovat, využívat jí nepřetržitě po celou dobu trvání vysokoškolského studia a spojovat ji s širokým používáním výpočetní techniky.

Kontrola přípravy učitelů matematiky, fyziky a chemie pro střední školy byla provedena na 12 pedagogických institutech Běloruské, Kazašské a Kirgizské republiky. Na kontrolní práce předložené inspekční skupinou studentům těchto škol mnozí studenti nestačili, ač šlo o nedávno probírané učivo. Inspekční skupina další proberkou zjistila, že příčinou byla také ne-

dostatečná kvalifikace některých učitelů. Není možno např. mnoho požadovat od studentů, když asistentka vedoucí jejich výuku matematické analýze tento předmět dokonale neovládá sama.

Státní inspekce proto obrátila pozornost rektorů těchto škol (závady byly zjištěny zejména na ženských pedagogických institutech) na nezbytnost zesílit vedení a kontrolu vyučovacího procesu a učebně metodické práce, zejména na katedrách metodiky jednotlivých předmětů. Je třeba zlepšit pedagogickou praxi i materiálně technické vybavení školy. Materiály z inspekce pedagogických institutů byly projednány v kolegiích ministrů vysokých a středních odborných škol příslušných svazových republik. Byla přijata opatření, která mají odstranit zjištěné nedostatky, zdokonalit vyučovací proces a zajistit zvýšenou úroveň přípravy učitelů matematiky, fyziky a chemie. Mezi těmito opatřeními bylo i to, že rektor Kazašského ženského pedagogického institutu a vedoucí katedry elementární matematiky a metodiky matematiky byli zproštěni svých funkcí.

Účelnou se ukázala inspekce jakosti přípravy inženýrů specializace »matematické a výpočetní stroje a zařízení«, provedená v řadě polytechnických institutů. Pomohla objektivně zhodnotit úroveň přípravy odborníků této specializace a podat návrhy na lepší organizaci vyučovacího procesu i jejich laboratorní praxe. Problém je v tom, že některé vysoké školy v praktických cvičeních dosud používají číslicových počítačů založených na zastaralých elektronkových prvcích; nemají potřebné kontrolní měřicí aparatury; na jedné práci někdy pracuje skupina 4—5 studentů. Vysoké školy se s tímto stavem smiřují. Inspekce uložila tuto závažnou otázku přípravy odborníků podrobně prostudovat a zjednat co nejdříve nápravu. Byla pak provedena společná porada představitelů ministerstva, průmyslových podniků, — zaměstnavatelů inženýrů tohoto profilu — i absolventů těchto škol. Jejich kritické připomínky i návrhy byly pak projednány v kolegiu ministra vysokých a středních

odborných škol SSSR; to umožnilo najít cesty k dalšímu propracování specializací inženýrů výpočetní techniky. Byly např. zavedeny nové specializace, např. »automatizované systémy řízení«, »aplikovaná matematika«, »konstrukce a výroba elektronických počítačích strojů« atd.

Prověrka přípravy studentů řady vysokých škol pro přípravu lékařů ukázala, že např. absolventi sanitárně hygienických fakult pouze slabě ovládají normativní dokumenty, nejsou dostatečně připraveni pro provádění preventivního sanitárního dohledu, nemají potřebné návyky v oblasti virologie a bakteriologie. Metodické práce, které v tomto oboru provádějí katedry, nejsou vždy dostatečně podloženy vážnými výzkumy v oblasti organizace a optimalizace vyučovacího procesu, vědecké organizace práce studentů i učitelů. Poměrně málo a pomalu se do vyučovacího procesu zavádějí novodobé vyučovací prostředky. Inspekční skupiny, které zjistily tyto nedostatky, navrhly ihned cesty k jejich odstranění a projednaly je s orgány, které řídí školy.

Práce učitelů vysokých škol je základním faktorem, který určuje jakost a vědeckopedagogickou úroveň celého vyučovacího procesu. Důležitou úlohu v něm mají zejména vysokoškolské přednášky, které by měl, pokud možno, vždy zajišťovat profesor. Ukazuje se však, že někteří profesori — často se souhlasem rektorů — se pod různými záminkami této své základní povinnosti vyhýbají. Stává se to zejména na vysokých školách hlavních měst. Inspekce např. zjistila, že jeden z profesorů prvního moskevského medicínského institutu za celý rok odpřednášel šest hodin, jeho kolega pouze osm hodin. Na moskevském dálkovém institutu sovětského obchodu a na automechanickém institutu byli zjištěni profesori, kteří během celého roku nepřednášeli vůbec. Konání přednášek se pak ovšem svěřuje asistentům. Např. na moskevském institutu národního hospodářství asistenti na některých katedrách konají dvakrát tolik přednášek jako profesori. Na některých vysokých školách se

stalo pravidlem, že do úvazku profesorů se započítává zejména vedení aspirantů, ale také např. prověřování kontrolních a ročníkových prací. Jsou případy, že profesor měl na tuto činnost započteno až 500 hodin ročně. Protože není možno souhlasit s takovým plněním pracovního úvazku nej kvalifikovanější části učitelů, navrhla státní inspekce, aby pracovní úvazky profesorů vysokých škol schvalovaly jejich vědecké rady.

Plán další činnosti státní inspekce vysokých škol

V roce 1970 se má stát práce státní inspekce součástí zvýšeného úsilí celého kolektivu vysokých škol k důstojné oslavě 100. výročí narození V. I. Lenina. Státní inspekce chce zejména:

- provádět tematické inspekce jakosti přípravy v oblasti jednotlivých předmětů nebo jednotlivých specializací;
- provádět generální inspekce činnosti vysokých škol jako celku, skupiny vysokých škol téhož zaměření nebo vysokých škol určité svazové republiky;
- pokračovat v prověrce jakosti přípravy odborníků v dálkovém a ve večerním studiu;
- provádět prověrku jakosti ekonomické přípravy studentů vysokých škol;
- provést inspekci vysokých škol ministerstva spojů, kultury, právnických vysokých škol, institutů tělesné výchovy a sportu, popřípadě některých dalších;
- zaměřit se na inspekci práce vysokých škol se studenty nižších ročníků, na jakost učebně metodické práce na vysokých školách, na sledování vlivu badatelské činnosti, na jakost přípravy odborníků.

Prověřování bude státní inspekce provádět sama nebo ve spolupráci s jinými útvary ministerstva. Chce i nadále pomáhat vysokým školám a orgánům, které je řídí, výměnou zkušeností a seznamováním s formami a metodami provádění kontroly.

Z á v ě r

Zavedení státní inspekce vysokých škol a způsob jejího provádění v Sovětském svazu ukazuje, že tam vedle kvantitativního růstu vysokých škol (tj. stálého zvyšování počtu jejich studentů i učitelů) začínají klást značný důraz také na zvyšování kvality jejich práce. Podnět k tomu daly ekonomické úvahy a zkušenost některých vysokých škol, že počet kvalitních absolventů vysoké školy je možno zvyšovat nejen stanovením vyšších směrných čísel pro přijímání studentů do prvých ročníků, ale také zkvalitňováním vyučovacího procesu, které sníží studijní odpad. Tato druhá cesta je ekonomičtější a umožňuje zvyšovat efektivitu práce vysokých škol. Vychází z poznatku, že studium na vysoké škole je možno považovat za zvláštní druh práce. Je to totiž pracovní činnost dospělých lidí, která se uskutečňuje pod vedením a pod kontrolou učitelů; jejím cílem je ovládnout určitý systém vědeckých poznatků, dovedností a návyků nezbytných pro samostatnou práci ve výzkumu nebo ve výrobě ve funkci odborníka daného profilu. Proto je na ni možno

aplikovat zásady a metody pro řízení práce. Jako každá jiná činnost vyžaduje také vysokoškolské studium dobré plánování a řízení; to není možné bez účinné kontroly. Tu má v Sovětském svazu zajistit státní inspekce vysokých škol. Provádí to způsobem opravdu energickým (u všech zjištěných závad uvádí jména škol i učitelů a provádí i jejich osobní postih), ale jistě také účinným.

Zkušeností získaných při řízení a pro-
věřování práce sovětských vysokých škol je možno využít i u nás, kde je situace v mnohém podobná. I naše vysoké školy — zejména vysoké školy technické — musí zvýšit efektivnost své práce; je to jediný prostředek, který nám při stagnaci zájmu o technické studium umožní zvýšit počet absolventů těchto škol a zajistit tak pro naši vědu i techniku potřebný počet vysoce kvalifikovaných odborníků. Je to žádoucí i z ekonomického hlediska, protože nebudeme-li muset zvyšovat počet studentů, škol a jejich učitelů, bude možno věnovat větší prostředky na jejich dobré vybavení a modernizaci.

Kliment Šoler

Vidavskij L. M., Geichman V. L., Rubcov A. V.

SPRAVOČNIK PO PRAVOVYM VOPROSAM VYSŠEJ ŠKOLY

Izdatelstvo Kijevskogo universiteta, Kijev 1969; 338 stran.

V Sovětském svazu věnují rozvoji vysokých škol neobyčejnou pozornost. Ve školním roce 1967—68 tam bylo 790 vysokých škol, na nichž se připravovalo 4 300 000 studentů. V roce 1970 se má počet nově přijatých studentů zvýšit na 940 000 a počítá se s dalším růstem jejich počtu. Dne 3. září 1966 bylo přijato usnesení ÚV KSSS a rady ministrů SSSR »Opatření ke zlepšení přípravy odborníků a k řízení vysokých a středních odborných škol«, které zajišťuje další zkvalitnění přípravy odborníků a převádí vedoucí vysoké školy do přímého řízení ministerstvem vysokých a středních odborných škol. Výnos stanoví podrobně práva a povinnosti tohoto

ministerstva byl vydán radou ministrů SSSR dne 5. května 1968. Konečně začátkem roku 1969 byla v Sovětském svazu vydána novela zákona o vysokých školách*). Pro informaci učitelů a studentů vysokých škol i ostatních zájemců vydala Kyjevská universita příručku o právních otázkách souvisejících s činností vysokých škol.

Příručka zahrnuje základní právní ustanovení týkající se studentů i učitelů sovětských vysokých škol, která vyšla do 1. září 1968. Je přehledně rozdělena na

*) *Novela zákona o vysokých školách SSSR. Pedagogika 1969, č. 6, str. 920.*

čtyři hlavní oddíly, jež se dále člení na jednotlivé kapitoly. Výklad je podán zcela populárně tak, že v každém paragrafu je nejprve uvedena otázka užšího zaměření a hned za ní příslušné vysvětlení ve formě přímé odpovědi na otázku. Po ní následuje další otázka a odpověď, takže výklad má formu dialogu. Otázky přitom vyčerpávají probíranou problematiku velmi podrobně, takže zájemci tam opravdu najdou odpověď na vše, co je může zajímat. Odpovědi konstatují skutečný stav řešení dané problematiky bez citování zákonů a předpisů. Uvádějí i číselné údaje (např. výši stipendií a platy učitelů), které umožňují porovnání s našimi poměry. Někde jsou uváděny i skutečné příklady z praxe sovětských, zejména ukrajinských vysokých škol.

Příručka má tento obsah:

I. Výuka, materiální a životní zajištění studentů vysokých škol s kapitolami: 1. přijímání na vysoké školy, 2. výuka na vysokých školách, 3. výrobní praxe, 4. stipendia a prémie studentů vysokých škol, 5. obhajoba diplomních prací, 6. doklady o ukončení vysokoškolského vzdělání, 7. umístování absolventů vysokých škol, 8. studium bez přerušování zaměstnání na vysokých školách.

II. Příprava a zvyšování kvalifikace vědecko-pedagogických kádrů. Vědecké stupně a hodnosti s kapitolami: 1. příprava vědecko-pedagogických kádrů aspiranturu na vysoké škole, 2. příprava vědeckých kádrů vyšší kvalifikace, 3. příprava vysoce kvalifikovaných učitelů cizích jazyků pro vysoké školy, 4. zvyšování kvalifikace vědecko-pedagogických kádrů, 5. stáže mladých odborníků a učitelů vysokých škol, 6. příprava kandidátských disertací bez aspirantury; kandidátské zkoušky, 7. řád pro přidělování vědeckých stupňů a získávání vědeckých hodností.

III. Právní řízení profesorského a učitelského sboru vysokých škol s kapitolami: 1. uzavírání a přerušování pracovního poměru; konkursní řád pro přijímání pracovníků a pro prodlužování jejich pracov-

ního poměru; řád pro přijímání profesorů-konsultantů; řád pro ustanovení děkanů a jejich zástupců; řád pro uvolňování učitelů vysokých škol, 2. plat profesorského a učitelského sboru; mzdová soustava; vědecko-pedagogická stáž, 3. zaměstnání na vysoké škole, 4. pracovní doba, učební a jiné zatížení učitelů vysoké školy, 5. trvání a placení dovolené profesorů a učitelů, 6. pracovní poměry s částečným úvazkem.

IV. Vědeckovýzkumná práce na vysokých školách s kapitolami: 1. organizace a financování vědeckovýzkumné práce na vysokých školách, 2. vědecká a výzkumná práce konaná na základě hospodářské smlouvy s podniky a s organizacemi; ujednání a formulace dohody; rozpočet a zpráva o plnění; odměna za účast při plnění hospodářsky dohodnutých vědeckých a výzkumných prací; 3. vědecká a výzkumná práce vysokých škol; problémové laboratoře; laboratoře pro určitá výrobní odvětví; vědecká a výzkumná práce studentů, 4. řád pro přidělování funkcí vedoucích a vědeckých pracovníků vědeckovýzkumných zařízení vysokých škol, 5. odměna vědecko-pedagogických pracovníků a studentů za úspěšné splnění vědecké badatelské práce; odměny podle pravidel vnitřního pracovního řádu; prémiování pracovníků vysokých škol za úspěšné vyřešení vědeckého problému; prémie za vytvoření a zavedení nové techniky; prémie za úspěchy v oblasti chemických věd, 6. řád pro přikazování ke konání vědeckovýzkumných prací.

Na závěr jsou v příloze knihy doslovně uvedeny některé důležité výnosy včetně ukázek dokumentace, jež je předepsána pro jejich realizaci. Jsou to tyto dokumenty:

1. Usnesení rady ministrů SSSR z 28. května 1968 o ministerstvu vysokých a středních odborných škol.

2. Usnesení ministerstva vysokých a středních odborných škol o fakultách vysokých škol (z r. 1962).

3. Usnesení ministerstva vysokých a středních odborných škol o obecně technických fakultách vysokých škol (1962).

4. Usnesení ministerstva vysokých a středních odborných škol o katedrách vysokých škol (z r. 1961).

5. Vnitřní řád vysokých škol (příkaz ministra z roku 1962).

6. Ustanovení o studentských kolejkách vysokých škol (příkaz ministra z roku 1968).

7. Vnitřní řád pro studentské koleje (příkaz ministra z roku 1967).

8. Normy pro vybavení kolejí nábytkem, ložními součástkami a ostatním inventářem; normy pro jejich inventarizaci a obnovu (z roku 1967).

9. Instrukce o přidělování vědeckých stupňů a hodností s podrobným uvedením dokumentace (z roku 1967).

10. Nomenklatura specializací vědeckých pracovníků.

I u nás se uvažuje o modernizaci našich vysokých škol, o vydání nového zákona o vysokých školách i o přípravě některých nových norem pro jejich práci; proto kniha poskytuje mnoho informací, které mohou být pro práci v této oblasti velmi užitečné i pro nás. Je z ní dobře patrné, jaká pozornost se vysokým školám věnuje v Sovětském svazu, kde se vytvářejí veškeré podmínky pro zkvalitnění práce učitelů i studentů vysokých škol.

Kliment Šoler

Philip H. Coombs

THE WORLD EDUCATIONAL CRISIS. A SYSTEM ANALYSIS

Oxford University Press, New York 1968, str. X + 241.

Knihla Philipa H. Coombse získala v pedagogickém světě širokou pozornost a mezinárodní ohlas ne svým až trochu senzáčním názvem, ale především svými rozbory pedagogické skutečnosti současného světa, založenými na faktickém materiálu shromážděném o výchovných systémech mnoha zemí, a to jak rozvojových, tak průmyslově vyspělých, kapitalistických i socialistických. Zaměřením svých rozborů patří do ekonomické a srovnávací pedagogiky a je určena předně pro rozvinutí té praktické oblasti, kterou označujeme jako řízení školství. Kniha se stává dobrou studijní příručkou pro pracovníky v této oblasti a je proto také hojně překládána. Jak se dozvídáme, je její překlad v současné době připravován k vydání také v Sovětském svazu a v Polsku.

K získání potřebného materiálu pro svou knihu měl autor příležitost především jako ředitel Mezinárodního ústavu pro plánování výchovy (International Institut for Educational Planning) v UNESCO v Paříži a k rozvíjení jeho analýz mu jistě pomohly i jeho dřívější zkušenosti a znalosti z jeho působení ve funkcích pro-

sora ekonomie a pracovníka federální školské správy v USA.

Čtenář se jistě nejdříve pozastaví nad názvem knihy »Světová krize výchovy«. Ze západoněmecké pedagogické literatury z nedávné doby jsou nám dobře známé výrazy jako »Bildungsnot« nebo dokonce »Bildungskatastrophe«, jak jeden autor označil situaci ve školství své země. Ale těmito termíny bylo před několika málo léty charakterizováno bezvýhledné úsilí o pokrokovou reformu školského systému jen v NSR. Proč však autor hovoří o světové krizi výchovy, jak dospěl k tomuto termínu a co jím označuje? Světovou krizi výchovy charakterizuje autor jako »krizi špatného vzájemného přizpůsobení výchovy a společnosti«, vyvolanou neúspěchem výchovných systémů dost rychle se přeměnit tak, aby se vyrovnaly s potřebami dnes překotně se měnícího společenského prostředí. Podle autora se může očekávat, že se tato krize bude prohlubovat, jak se výchovné systémy budou dostávat do stále těsnějšího sevření kleští, které tvoří na jedné straně stoupající náklady na výchovu jedné jednotky (žáka, studenta)

a na druhé straně nízký a pomalý stupeň růstu finančních zdrojů. Jako ekonom vidí autor sice až příliš jednostranně hlavní potíže současné výchovy především v oblasti ekonomiky, ale přesto je na jeho pohledech a rozborech mnoho poučného zvláště pro práci řídicích orgánů výchovy jednotlivých zemí.

Výchovnou krizi považuje autor za všeobecnou, i když současné potíže ve výchově nebývají v jednotlivých zemích obvykle označovány tak silným výrazem. Východiskem jeho úvah je proces expanze výchovných systémů, zaznamenaný od počátku padesátých let v celém světě, proces, který nemá v historii obdoby. Od té doby se počet žáků a studentů více než zdvojnásobil, náklady na výchovu rostou ještě rychleji a výchova se v jednotlivých zemích stala nejrozsáhlejším podnikáním. Přestože se výchovné systémy měnily v tomto období mnohem rychleji než jindy, bylo jejich přizpůsobení pomalejší než rychlý běh věcí kolem nich. A tak se výsledná disparita mezi výchovnými systémy a jejich prostředím stala podstatou v mnoha formách se projevujících problémů výchovy v současném světě, jejichž úroveň autor označuje za krizovou.

Specifické příčiny této disparity vidí v ostrém růstu výchovných aspirací ve všech vrstvách obyvatelstva, v akutním nedostatku zdrojů, ve vnitřní strnulosti výchovných systémů a v inerci samých společností (velká síla tradičních postojů, zvyků, prestiží, institucionálních struktur atd.). Je si sice vědom, že existují výrazné rozdíly v situaci jednotlivých zemí, přesto však formuluje svá základní stanoviska velmi obecně a tvrdě, i když je čtenáři zřejmé, jak výrazné rozdíly jsou ve vztazích přizpůsobení výchovného systému a potřeb společnosti v jednotlivých zemích a společenských systémech.

Ukázat na tuto krizi je však jen částí jednoho ze dvou hlavních úkolů knihy. Autor chce ve své práci nejen sebrat hlavní fakta o rozvíjející se světové krizi výchovy, ale snaží se ukázat i jejich vnitřní tendence a vyvodit i některé závěry pro

zvládnutí této krize. Druhý úkol je teoretický — práce má prezentovat tzv. systémovou analýzu, tj. metodu zkoumání výchovných systémů, která se liší od dosavadního přístupu tím, že výchovný systém nezkoumá po jeho částech, tak, jako když jeho každá složka stojí sama, ale přistupuje k němu důsledně jako k systému, v němž jednotlivé části stojí ve vzájemné interakci a poskytují indikátory k tomu, zda interakce probíhá dobře nebo špatně. Využívá se zde tedy zřejmě některých metodologických přístupů vytvořených a používaných v současné sociologii a kulturní antropologii. Svět výchovy, výchovný systém (do něhož je zde zahrnována jak tzv. formální, tj. především školní, i tzv. neformální výchova — celá výchova dospělých) se stal tak komplexním a jeho situace tak vážnou, že není možno jej celý »popsat pomocí jediného slovníku, ani slovníku pedagogického«. A tak splnění vytčených cílů knihy podle autora vyžaduje užít analytických pojmů a prostředků i z jiných oblastí, jako je ekonomie, inženýrství a sociologie.

V tomto duchu je tu studován organizovaný proces, jímž společnost uskutečňuje výchovu, a to, zda tento proces a jeho výsledky mohou být učiněny relevantnějšími, účinnějšími a efektivnějšími v kontextu dané společnosti. Výchovnému procesu v tomto pojetí je s ostatním produktivním podnikáním společné to, že má soubor vkladů (inputs), jež jsou potřebné k tomu, aby bylo v procesu dosaženo jistých výtěžků (outputs). Systémovou analýzu však nelze vyčerpávat jen interakcí vnitřních komponentů výchovného procesu, ale výchovné inputs a outputs musejí být zkoumány v jejich vnějších vztazích ve společnosti a konečně třeba dát systémové analýze i mezinárodní dimenze a vidět též vlivy přejímané ze zahraničí a do zahraničí předávané.

Další materiál a jeho analýza v knize jsou utříděny podle schématu vyplývajícího ze struktury systémové analýzy do tří základních kapitol: Vklady (inputs) výchovných systémů, Výtěžky (outputs) výchov-

ných systémů, Výchovný systém uvnitř. Oblast vkladů do výchovného systému je v knize reprezentována studenty, učiteli a penězi věnovanými na výchovu.

Při rozboru kvantit studentů vstupujících do školství staví studie proti sobě tzv. společenský požadavek na výchovu (počet žáků a studentů, kteří chtějí vstoupit do školy, pokračovat a udržet se v ní) a potřebu pracovních sil ve společnosti pro její ekonomický a společenský rozvoj. Z rychlého růstu společenských požadavků na výchovu po druhé světové válce, vyvolaných růstem výchovných aspirací rodičů a dětí, veřejnou politikou podporující výchovu a populační explozi, vznikají ve všech zemích starosti s kapacitou škol. Za klíčový indikátor v diagnóze výchovných systémů pak autor považuje kritický vztah mezi sociálním požadavkem a kapacitou výchovného systému, projevující se v rozdílu mezi požadavky na výchovu a připuštěním žáků a studentů do škol. Ten je největší v rozvojových zemích, ale i ve vyspělých zemích je vážný a požadavky na připuštění do škol v budoucnu ještě porostou (ve vyspělých zemích na střední a vysoké školy, v rozvojových všude). Řešení tohoto problému se pohybují mezi extrémy: 1. Zcela se otvírá přístup do škol, což vede k přetížení škol, ke snížení kvality vzdělání, k velkému odpadu a plýtvání zdroji. 2. Provádí se přísná selekce při přijímání do středních škol, což dnes rovněž působí velké potíže.

Jádro současné krize výchovy je podle autora v učitelích. Při řešení současného nedostatku učitelů ve světě nejde jen o množství učitelů, ale o dostatečný počet dobrých učitelů. Kořen problému vidí v ekonomických souvislostech. Zejména ukazuje na výchovu jako na oblast, kde zůstává práce na úrovni ruční výroby a produktivita práce nestoupá jako v jiných oblastech a také se v tomto smyslu neprojevují rostoucí náklady na učitelské platy, které představují hlavní složku v neustále stoupajících nákladech na školství v jednotlivých zemích. Z těchto souvislostí autor vyvozuje obtížnost států dostávat za

učitele stejně placené a stejně kvalitní pracovníky jako v ostatních oblastech hospodářství. Z toho vyplývající klesající úroveň učitelů, nedostatek dobrých učitelů je pak kořenem krize.

V rozboru otázek peněžních prostředků vynakládaných v jednotlivých zemích na výchovu je patrný především každým rokem stoupající náklad; přitom se však podle autora nijak podstatně nezvyšují výchovné výsledky a jejich kvalita. I zde používá autor výrazně jednostranného hlediska a je těžké takto je přijmout, ale závěrem jeho úvahy přece je, že z ekonomického hlediska stojí tíž výkon každý rok vždy o něco více. Mírou finančních nákladů na výchovu mu není jen celkový náklad na školy a výchovu, ale i procento národního produktu věnované na výchovu a zejména pak náklad na jednoho žáka.

Obtíž ekonomického rozboru výtěžků (outputs) výchovných systémů je v nalezení jejich vhodného měřítka. Autor k tomu ve svých rozborech používá především počtu absolventů škol, dále toho, jak výchovné systémy odpovídají požadavkům společnosti na pracovní síly. I tu je řada problémů. Co např. s těmi, kteří školu nedokončí, odejdou nebo odpadnou? V některých společnostech nejsou přijímáni, v jiných se hodnotí i jejich částečné vzdělání, protože i oni školením něco získali. Je patrné, jak rozdílně přistupují k otázce odpadání žáků a studentů selektivní a otevřené školské systémy. K přesným závěrům je těžko dojít i v otázce, jak výchovný systém odpovídá požadavkům společnosti na pracovní síly potřebné k ekonomickému a společenskému rozvoji (jde nejen o množství absolventů škol, ale i o druh vzdělání a o správné proporce mezi jednotlivými druhy vzdělání). Rozdíly jsou např. v tom, co potřebuje společnost teď nebo jak vidí své potřeby, a co bude skutečně potřebovat v budoucnosti. Problémem je také často otázka, zda ekonomika dovede správně zacházet s pracovní silou produkovanou školami. Obecně se však dnes ukazuje, že mládež sama preferuje na střední škole více klasickou přípravu

na vysokou školu než dnes tak potřebné technické vzdělání, na vysokých školách zase spíše humanitní obory a práva než studium inženýrství, medicíny, agronomie a vůbec studia, kde je základem matematika a fyzika. A tak dochází běžně k diskrepanci mezi výchovnými systémy a národními nebo místními požadavky na pracovní síly. Základ této diskrepance je ovšem spíše než v chybném plánování v postojích studentů, v tradičních názorech učitelů, škol i veřejnosti.

Další potíží v této oblasti je nevyrovnanost mezi vysoce kvalifikovanými absolventy a pomocnými silami, které jsou potřebné k jejich plnému uplatnění.

Všechny tyto nevyrovnanosti v absolventech škol a obtíže zasáhnou tu příznivě dlouhodobým plánováním zvyšují možnost a aktuálnost tzv. »nezaměstnanosti vzdělaných«, která už je aktuální v řadě rozvojových zemí a podle rozborů autora hrozí ve větší míře i ve vyspělých zemích.

V kapitole věnované problémům uvnitř výchovného systému se ukazuje na obtíže změny dřívějších elitářských systémů v systémy demokratické, rozbírají se otázky měření kvality výsledků výchovného procesu, problémy techniky ve vyučování, výzkumu a zavádění novinek, řízení a konečně poměru nákladů a výkonnosti výchovných systémů. Velkým problémem v ekonomických rozbořech jistě je především otázka kvality a výkonnosti výchovného systému. Názory na kvalitu vzdělání dnešních absolventů škol se velmi liší a soudy jsou obvykle zabarveny značně subjektivně (jedni mluví ve srovnání s minulostí o úpadku, jiní o značném pokroku). Faktem však je, že je nutno změnit v této oblasti i měřítko. Autor tento požadavek vyjadřuje posunem požadavku na výchovné instituce, jež by měly dnes produkovat spíše než »vzdělaného člověka« raději »člověka vzdělavatelného«. Při hodnocení kvality výchovy je třeba rozlišovat tzv. kritéria vnitřní, jimiž výchovné instituce (např. zkouškami) samy hodnotí výsledky své práce, a tzv. externí kritéria, jimiž se vyjadřuje vhodnost a relevance výchovy

pro potřeby prostředí. Obojí mohou vést k rozličným závěrům a zejména druhé kritérium přináší mnoho problémů. Při zkoumání vztahu nákladů na výchovu a výkonnosti výchovného systému se v ekonomických úvahách hovoří o tzv. interní efektivitě, kde se porovnává vztah »outputs« a »inputs« (výtěžků výchovného systému a vkladů do něj), a o externí produktivitě, tj. o konečném prospěchu, vyplývajícím pro studenty a pro společnost z dřívějších investic do výchovy. Ze všech těchto úvah vyvozuje autor jisté obecné principy (vesměs známé), jež je třeba v rozvíjení výchovných systémů uplatňovat k překonání aktuálních problémů.

K této hlavní části knihy se připojují ještě dvě stručnější a už jen doplňující kapitoly, které se zabývají speciálně tzv. neformální výchovou a mezinárodní spoluprací v oblasti výchovy, zejména při překonávání současné výchovné krize. K textu je připojeno mnoho tabulek, grafů a statistických přehledů týkajících se výchovných problémů ve vybraných zemích nebo ukazujících jisté problémy v celém světě nebo v jeho širokých oblastech.

Závěrem po jistém shrnutí všech úvah vyvozuje autor i obecné závěry pro strategii řízení výchovy v současném světě. Výchovná strategie je tu definována jako schéma pro určitou výchovnou politiku, směřující k tomu, aby tato politika byla rozumně vyvážená a integrovaná, správně časově rozvržená, uvážená a zaměřená správným směrem. Musí být pružná, stále podrobitelná modifikacím na základě pokroku, překvapení a nových poznatků. Na druhé straně musí však mít i jistou setrvačnost, rozumnou kontinuitu, trvalost a konzistenci. Pro pozitivní výchovnou strategii se pro řídicí aparát výchovy zdůrazňuje, aby se zaměřil předně na vztahy mezi věcmi a na pokrokovou reformu výchovného systému (inovaci). Významná je také modernizace řízení výchovy, přípravy učitelů a procesu učení. Konečně se žádá posílení finančních prostředků na výchovu,

větší důraz na neformální výchovu a na mezinárodní spolupráci.

V současné etapě našich snah zkvalitnit řízení našeho školství, rozvinout na solidním základě perspektivy dlouhodobého rozvoje školství a výchovy v naší zemi a vybudovat i specifický systém studia a vzdělávání pro pracovníky naší školské správy má posuzovaná kniha jistě velmi

mnoho co řící řadě kategorií našich pedagogických a školských pracovníků. Pro studium pracovníků školské správy se jeví dokonce jako velmi vhodný studijní text. Bylo by proto velmi záslužné, aby kniha P. H. Coombse vyšla co možná brzy také v českém překladě, aby její text byl přístupný i širšímu okruhu naší pedagogické veřejnosti. *František Singule*

H. Greniewski

CYBERNETYKA NIEMATEMATYCZNA

Polskie towarzystwo cybernetyczne, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1969, 520 stran, grafy — 54 stran.

Kybernetika je nejen jednou z nejmladších, ale nesporně i jednou ze společensky nejvýznamnějších vědních disciplín. V současné době je mimořádná pozornost věnována nejen hlubšímu rozpracovávání různých oborů teoretické kybernetiky (teorie systémů, teorie řízení, teorie informací aj.), ale i rozpracovávání základních teoretických a metodologických problémů aplikace obecných zákonitostí a metod kybernetiky v různých vědních oborech a oblastech společenské praxe. Značných úspěchů v tomto směru bylo již dosaženo nejen ve vědách technických, ale i přírodních (např. v lékařství, fyziologii, biologii aj.) a společenských (zejména v ekonomii, ale i v psychologii a pedagogice aj.).

V psychologii jsou obecné zákonitosti a metody kybernetiky úspěšně aplikovány např. při řešení některých složitých problémů psychologie vnímání, psychologie paměti, psychologie učení, při simulaci kognitivních procesů, při analýze verbálního chování, v oblasti diagnostiky aj. V pedagogických vědách jsou využívány zejména poznatky teorie informací, teorie řízení aj.

V posledních letech věnují otázkám aplikace obecných zákonitostí a metod kybernetiky stále se zvyšující pozornost i psychologové a pedagogové ze socialistických zemí. Tak např. v SSSR jsou to L. N. Landau, L. B. Itelson, V. A. Artemov, S. M.

Stolurov, P. R. Atutov, J. Ginevskij aj., v NDR G. Meyer, G. Claus, H. Kelbert, W. Knöchel aj., v PLR W. Dąmbrowská, N. Kozakiewicz, S. Słomkiewicz aj.

Teoretická kybernetika dosáhla v ČSSR za poměrně krátké období svého rozvoje (např. první konference o kybernetice v ČSSR se konala až v roce 1962) nesporně pozoruhodných úspěchů. Otázkám aplikace obecných zákonitostí a metod kybernetiky v oblasti společenských věd se však u nás v mnoha oborech věnuje dosud jen malá pozornost. Jestliže československá psychologie dosáhla v tomto směru již některých pozitivních výsledků (zejména v oblasti programovaného učení, obecné, inženýrské, pedagogické a klinické psychologie a psychologie učení), pak je o tyto otázky v pedagogice prozatím jen neuspokojivý zájem. Tato skutečnost má jistě řadu příčin; jednu z nich lze spatřovat v nedostatku vhodné literatury. Odborná díla z oboru kybernetiky vyžadují zpravidla hluboké znalosti matematiky, matematické logiky atd.; populárně vědecké práce pak většinou ulpívají jen na povrchu, jsou příliš obecné.

Vynikajícím úvodem do studia kybernetiky (řeceno bez nadsázky) pro odborníky humanitních a biologických věd je kniha polského autora H. Greniewského »Kybernetika bez matematiky«. Její první část je novelizovaná a podstatně rozšířenou prací »Elementy kybernetiky sposobem niemate-

matycznym wyłożone» z roku 1959 (u nás vyšla v SNTL v roce 1962 pod názvem »Základy kybernetiky«); v dalších částech pak autor rozvíjí a prohlubuje některá témata, která byla v »Elementech« nastíněna jen skicovitě.

Prvá část práce (s. 21—145) je obecným úvodem do kybernetiky. Greniewský zde nejprve vymezuje pojem »relativně izolovaný systém« (układ względnie odosobniony), charakterizuje základní varianty těchto systémů [prospektivní nespolehlivé, prospektivní spolehlivé, retrospektivní nespolehlivé, retrospektivní spolehlivé], způsob jejich činnosti, různé typy vazeb mezi systémy aj. Dále se zabývá otázkami vztahu mezi vědou a metavědou, vymezuje předmět kybernetiky a charakterizuje její výzkumné metody (analýza, syntéza a modelování systémů), pojednává o formálních operacích s výroky, o meritorních a formálních jazycích a dalších otázkách. Značnou pozornost věnuje problematice modelování v biologii, praxeologickým modelům (nástroje výkonné, pozorovací, intelektuální, mezilidská součinnost, automaty), modelům logickým (konfrontace kontradikčních informací, formální překlad z jednoho jazyka do jiného aj.) a ekonomickým.

Ve druhé části (s. 149—330) se autor zabývá detailním rozбором problematiky tzv. dvojivosti relativně izolovaných systémů, kterou charakterizuje takto: »... každému tvrzení o prospektivních systémech odpovídá přesně jedno tvrzení (dvojité) o systémech retrospektivních a naopak; stačí podat důkaz jednoho z těchto tvrzení, druhý důkaz vyplývá automaticky z prvního« (s. 27). Formuluje a podrobně zdůvodňuje tři principy této dvojitosti systémů, tj. princip prospektivnosti — retrospektivnosti, zesílení — informace a informace — metainformace.

Nesporně nejvýznamnější je třetí část Greniewského práce (s. 333—486), věnovaná problematice »Golema« a »Robotu«. Termínem »Golem« označuje »... model imitující člověka v některé z těchto oblastí: 1. představy a sny, 2. užívání jazyka či jazyků, 3. meritorní uvažování (zejména

dedukce), 4. introspekce« (s. 334). Termínem »Robot« pak označuje »... model člověka (nebo člověka a jím používaných nástrojů) vykonávajícího určitou produktivní činnost nebo službu« (s. 334). Obecně řečeno zabývá se v této části, syntetizující poznatky různých vědních disciplín, analýzou problematiky psychologického modelování z hlediska jeho výzkumných, praktických a didaktických cílů. Zvláštní pozornost je věnována otázkám kódování, jazykové komunikace, úloze a funkci translátorů (tj. systémů uskutečňujících překódování) atd.

Zvláštní význam Greniewského práce spočívá především v tom, že je vybudována na základě koncizního pojmového systému obecné kybernetiky. Základním pojmem je zde pojem »relativně izolovaný systém«. S jeho jistou variantou se setkáváme již v práci polského filosofa R. Ingardena z r. 1948, avšak s precizním vymezením teprve v Greniewského práci »Elementy cybernetyki...« z r. 1959. Zásadní význam pojmu »relativně izolovaný systém« byl později potvrzen pracemi dalšího polského autora O. Langeho, zejména v práci »Ciałość i rozwój w świetle cybernetyki« (PWN, Warszawa 1962), ve které autor (na základě analýzy dialektické povahy vývojového procesu) dokazuje, že »... kybernetika je důležitým pomocným nástrojem k přesnému vymezení a řešení řady základních problémů dialektického materialismu« (s. 87). Význam práce spočívá dále v tom, že přináší řadu příkladů užití kybernetiky v různých přírodovědných a společenskovědných oborech a sérii pokusů konstrukce kybernetických modelů lidské psychiky, ve srovnání s objektivní skutečností ovšem značně zjednodušených. Svým obsahem je Greniewského »Kybernetika bez matematiky« nesporně prací vědeckou a její populárně vědecký charakter spočívá především ve způsobu, jakým je napsána. Kniha obsahuje bohatý přehled literatury (225 titulů), podrobný jmenný a věcný rejstřík.

Miroslav Michalička

Od r. 1969 vychází v NSR nový vědecký čtvrtletník z oboru vývojové a pedagogické psychologie. Slibuje přinášet originální práce, souhrnné referáty, referáty o vybraných článcích uveřejněných v jiných časopisech, kritické a referující posudky o knihách, informace o kongresech, symposiích, o větších výzkumech, disertacích apod.

Pozoruhodnou novinkou, kterou chce redakce usnadnit čtenáři registraci přečtených článků (t. č. vychází ročně jen v oblasti pedagogické psychologie na tisíc příspěvků), je dodatek v podobě několika perforovaných listů, na nichž jsou na každé straně vždy dvě anotace (list je potištěn vždy jen po jedné straně) s příslušnými bibliografickými údaji původních studií.

Jaký okruh problémů časopis zabírá, je patrné z výčtu některých studií: Zmírnění strachu a neurotismu u žáků pomocí pozitivního posilování učitelů ve vyučování (autoři W. Wiczerkowski, R. Bastine, B. Fittkau, H. Nickel, R. Tausch, Uwe Tewes); Vyzkoušení Frenchova testu (Pictorial Test of Intelligence) u sedmiletých školáků (autoři K. J. Klauer a M. Steinhausenová); Obraz rodičů a hodnoty rodiny v mladistvém prožívání ideálu I; Významné osobnosti v mladistvém prožívání ideálu II (oba příspěvky od autorů G. Lutte, F. Mönks a S. Sarti interpretují výsledky získané při výzkumu vzorů a ideálů v sedmi evropských zemích v letech 1963—1965 u 32.000 chlapců a děvčat ve věku 10—17 let); Vliv verbálního tréninku u dětí na výkony myšlení (Ludwig J. Issing a B. Ullrich); Kognitivní podmínky školních výkonů (H. Simons); Akcelerace vývoje jako biologický a sociálně psychologický problém (Ursula Lehr); Konstrukce dotazníku k direktivnímu postoji učitelů (R. Bastine, M. Charlton, D. Grässner, W. Schwärzel); Dimenze chování učitele a její význam pro vzbuzení strachu a sympatií u žáků (B. Fittkau); Narození, nadání a školní výkony (F. Kiener) apod.

Eliška Nováková

K jubileu knihovny byla vydána ředitelem dr. Pravoslavem Hykšem a kol. publikace (SPN 1969, s. 145 a přílohy) uvedená přetiskem rozsáhlé studie dr. J. Pocha o dějinách knihovny do roku 1959. Práci posledního desetiletí shrnuje dr. P. Hykeš a následují informativní zprávy o všeobecných službách knihovny, o jejich jednotlivých referátech, o publikační činnosti SPKK v letech 1925—1968, výběr publikací pracovníků a statistika činnosti v letech 1959—1968.

Fakta zde uvedená dosvědčují, jak důležitou funkci má SPKK v soustavě našich pedagogických knihoven svými mnohostrannými službami pedagogické veřejnosti. Prostorová stísněnost a neúměrně malý počet pracovníků zatím znemožňuje nezbytné rozšíření činnosti knihovny zvláště v úseku pedagogické dokumentace.

Vilém Pech

NOVÁ PEDAGOGICKÁ LITERATURA V ČESKOSLOVENSKÝCH KNIHOVNÁCH

Zkratky:

SPKK — Státní pedagogická knihovna Komenského, Praha 1, Mikulandská 5.

SI PK — Slovenská pedagogická knižnica, Bratislava, Klariská 5.

UK — Univerzitní knihovna, Praha 1, Klementinum.

UK Bratis. — Univerzitná knižnica, Bratislava, Michalská 1.

ČSSR

KLÍMOVÁ, Marta: Školní a profesionální poradenství, Praha, Ministerstvo pro mládež a tělesnou výchovu ČSR 1969. 100 s. SPKK I-24219

Pracovné vyučovanie. Referáty přednesené na Krajskej konferencii v Topolčiankách v dňoch 17.—19. apríla 1968. Bratislava, KPÚ 1969. 181 s. SPKK I-24270

SOLFRONK, Jan: Organizace ve vyučování. Hradec Králové, Pedagogická fakulta 1969. 58 s. Pomocný učební text pedagogické fakulty v Hradci Králové. Katedra pedagogiky. SPKK III-18766

ŠOLER, Kliment: Cvičení na vysokých školách technických. Praha, ČVUT 1969. 72 s. Učební texty vysokých škol. Ústav

pro studium na vysokých školách technických při ČVUT v Praze.

SPKK III-18723

ŠOLER, Kliment: Práce asistenta na vysoké škole. Praha, ČVUT 1969. 42 s. Učební text vysokých škol. Ústav pro studium na vysokých školách technických při ČVUT v Praze. SPKK III-18722

TRAVERS, Robert M. W.: Úvod do pedagogického výzkumu. Praha, SPN 1969. 538 s. SPKK II-62687

ANGLIE

BANTOCK, G. H.: Culture, Industrialisation and Education. London 1968. 8, 95 s. UK Angl C 1428

NSR

Denkformen und Forschungsmethoden der Erziehungswissenschaft. Bd. 2. Empirische Forschungsmethoden. Hrsg. S. Oppolzer mit Autorenkoll. München, Ehrenwirth Verl. 1969. 270 s.

SI PK 155 125

ENNENBACH, Wilfrid: Untersuchungen über ein morphologisches Unterrichts-

- prinzip. Inauguraldissertation. Mainz, Kubatzki und Probst 1969. 251 s.
UK Brat. 22 D 52157
- GABELE, P.:** Arbeitsmittel und Lehrprogramme. Ein Handbuch. Stuttgart, E. Klett 1968, 316 s. SI PK 155 737
- GERLICHER, Karl:** Die Wahl des Volksschullehrerberufes. Eine Untersuchung zum Rollenbild und zu Persönlichkeitsvariablen angehender Volksschullehrer. Dissertation. Hamburg, Univ. 1969. 117 s.
UK Brat. 22 D 52252
- Gymnasium und Sozialwissenschaften.** Wege zur Demokratisierung der Schule. Hrsg. von Robert Ulshöfer und Karlheinz Rebel. Heidelberg, Quelle und Meyer 1968. 229 s. SI PK 155 391
- LUTTER, Heinz:** Untersuchungen über Formen seelischen Geschehens auf dem Gebiet der Leibeseziehung. Inauguraldissertation. Würzburg, Univ. Köln 1969. 203 s. UK Brat. 22 D 52152
- MORITZ, H.:** Sexualität und Erziehung heute. Die psychologischen und pädagogischen Grundlagen einer Geschlechter- und Geschlechtererziehung in der Gegenwart. Ratingen, A. Henn 1968. 251 s.
SI PK 155 237
- ROBINSON, S. D. — THOMAS, H.:** Differenzierung im Sekundarschulwesen. Vorschläge zur Struktur der weiterführenden Schulen im Licht internationaler Erfahrungen. Stuttgart, E. Klett 1968. 113 s. SI PK 155 827
- RUCKER, A.:** Hochschule und Gesellschaft. München 1969. 138 s. UK T 1427
- SCHULTE—REPEL, D.:** Schwerpunkte der Schulreform. Individualisierung, Differenzierung, selbständige Arbeit. Münster, Regensberg 1969. 110 s. SI PK 155 388
- WITTING, H.:** Freiheit der Person. Die Aufgabe der Erziehung in unserer Zeit. Stuttgart, W. Kohlhammer 1969. 114 s.
SI PK 155 487
- POLSKO**
- KIERNICKI, B.:** Ład w szkole. Warszawa, PZWS 1969. 190 s. SI PK 155 209
- MIKA, Stanisław:** Skuteczność kar w wychowaniu. Warszawa, PWN 1969. 292 s.
UK Brat. 22 D 49614
- NOWACZYK, S.:** Książka pedagogiczna w pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela. Warszawa, Nasza Księgarnia 1968. 192 s. SI PK 155 652
- RAKOUSKO**
- Qualitative Pädagogik.** Schulpolitik im Zwieliicht. Kritik und Stellungnahme. Wien, F. Deuticke 1968. 139 s.
SI PK 154 633
- SSSR**
- KIROV, S. M.:** O narodnom prosveščeni i vospitanii. Moskva, Prosveščeniye 1969. 198 s. SI PK 155 470
- REGIRER, Je. I.:** Rozvitije sposobnostej issledovatelja. Moskva, Nauka 1969. 228 s. UK Brat. 22 D 51913
- ŠVÝCARSKO**
- VOGT, W.:** Autoritätskrise in der Erziehung. Solothurn, Schweizer Jugend Verlag 1968. 60 s. SI PK 155 781
- USA**
- FOY, R.:** The World of Education. An Introductory Text. New York, Macmillan Co 1968. 12, 372 s. SI PK 155 626
- HUTCHINS, R. M.:** The Learning Society. 2 Printing. New York, Frederick A. Praeger 1969. 11, 142 s. SI PK 155 502
- Problems, and Issues in Contemporary Education.** An Anthology from the Harvard Educational Review and the Teacher College Record. Glenview, Scott, Foresman and Co 1968. 290 s.
SI PK 155 747
- Productive Thinking in Education.** Edit. M. J. Aschner and Ch. E. Bish. New York, National Education Association 1968. 349 s. SI PK 155 623

RICH, J. M.: Education and Human Values.
Reading, Massachusetts, Addison-Wesley
Publishing Co 1968. 12, 163 s.

SI PK 155 580

SOLTIS, J. F.: An Introduction to the Analysis of Educational Concepts. Reading, Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Co 1968. 12, 100 s.

SI PK 155 601

UNESCO

GRANDPRÉ, Marcel: Glossaire international. Termes d'usage courant en matière de certificat d'études secondaires et de diplômes et grades de l'enseignement supérieur dans quarante-cinq pays. Paris, Unesco 1969. 207 s. SPKK II-62663

Hana Vonková

Baird, L. L.:

(American College Testing Program, Iowa City): BIG SCHOOL, SMALL SCHOOL; A CRITICAL EXAMINATION OF THE HYPOTHESIS

(Malá nebo velká škola? Kritické posouzení hypotézy.) Journal of Educational Psychology, 1969, č. 4, str. 253.

Problém: Skýtají malé a velké školy rozdílné výchovné prostředí pro žáky? Prověření Barkerovy a Gumpovy studie (z r. 1964) velkým vzorkem.

Vzorek: 21.371 studentů středních škol.

Prostředky: Americký vysokoškolský testový program (ACT), týkající se profilu studenta, zahrnující otázky o studijních záměrech a cílech i o účasti v neakademických povoláních.

Analýza: Odpovědi studentů byly utříděny podle studijní vyspělosti a podle místa bydliště studenta.

Výsledky: Zkoumání vyznělo v zásadní podporu studie Barkera a Gumpa, zejména pokud jde o jejich nejdůležitější předpověď (závěr), že míra a úroveň studentské aktivity jsou vyšší v malých školách. Malé školy měly vyšší úroveň vzdělanosti žáků ve čtyřech ze šesti neakademických oblastí i v celkové úrovni vzdělání studentů.

Podle Sociology of Education Abstracts.

Richard Sedlář

Objednávky vyřizuje Poštovní novinová služba, tř. Obránců míru 2, Brno.

PEDAGOGIKA, ČASOPIS PRO PEDAGOGICKE VĚDY

ROČNÍK XX, ČÍSLO 3, 1970

Vydává Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV v ACADEMIA, nakladatelství ČSAV, Vodňáckova 40, Praha 1 - Nové Město — dod. pú 1. Řídí univ. prof. dr. Karel Galla, DrSc., s redakční radou. Redakce: Praha 1 - Nové Město, Mikulandská 5, telefon 230951. Časopis vychází šestkrát ročně. Cena výtisku 8 Kčs, předplatné na celý ročník 48 Kčs. US \$ 6,60, ŠStg 2,15,2. Tiskne Rudé právo, tiskařské závody, Brno, nám. Rudé armády 13. Rozšiřuje Poštovní novinová služba, objednávky a předplatné přijímá každá pošta i doručovatel. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — ústřední expedice tisku, odd. vývoz tisku, Jindřišská 14, Praha 1. Číslo vyšlo v červnu 1970.

© Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1970.